

Zarzynanie zwierząt na użytek własny w świetle wybranych fragmentów Miszny¹

Streszczenie: Zarzynanie zwierząt w judaizmie w czasach starożytnych kojarzy się zwykle z ofiarowaniem ich w Świątyni Jerozolimskiej. Wynika to zapewne z faktu, że Tora wiele miejsca poświęca ofiarowaniu zwierząt w Świątyni, jednak na temat zarzynania ich na własny, świecki użytek wypowiada się dość oszczędnie. Przykazanie Tory: „[Wolno] ci zarzynać z dużego i małego bydła, które dał ci Pan Bóg twój, jak ci nakazałem...” (Pwt 12,21), wskazujące właściwy sposób zarzynania zwierząt, przyjęto także jako zezwolenie na zarzynanie zwierząt w celach świeckich, na użytek własny. Główne postanowienia Tory dały podwaliny do rozwinięcia tej tematyki w literaturze rabinicznej, której istotę stanowi Miszna.

Celem tego artykułu jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi problematyki związanej z zarzynaniem zwierząt na użytek własny. Zagadnienia, których źródło stanowi Biblia, znalazły swoje rozwinięcie w traktacie *Chulin (Rzeczy świeckie)*. Artykuł skupia się na tematyce zarzynania i obejmuje zagadnienia z tym związane dotyczące ważności zarznięcia, zdatności osób i narzędzi; różnych aspektów rytuału; odmiennych zasad w zależności od zmieniających się okoliczności; sposobu zarzynania; okaleczenia powodującego trefność zwierzęcia; zarzynania ciężarnej samicy i prawa do płodu znalezionej w jej łonie po jej zarznięciu; a także zakazu zarzynania tego samego dnia udomowionych zwierząt i ich potomstwa. Z racji rozległości tematu pominięto inne zagadnienia, którymi zajmuje się traktat *Chulin*, takie jak: przykrywanie krwi; zakaz spożywania nerwu kulszowego; zakaz mieszania mleka i mięsa; zakaz spożywania krwi i tłuszczu; nieczystość pożywienia i nieczystość padliny; naleźności kapłańskie; czy nakaz odpędzenia samicy z gniazda przed zabranie jej jaj lub piskląt.

Słowa kluczowe: zarzynanie zwierząt w judaizmie, *szechita*, Miszna, judaizm rabiniczny

Slaughtering Animals for Personal Use in the Light of Selected Fragments of the Mishnah

Abstract: Slaughtering animals in Judaism during ancient times is typically associated with offering them as sacrifices in the Temple in Jerusalem. This is likely due to the fact that the Torah devotes significant attention to the practice of offering animals in the Temple, while providing relatively limited commentary on slaughtering animals for private, secular

¹ Niniejsze studium jest częścią projektu badawczego finansowanego w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki w latach 2020-2025, nr projektu 22H 18 0183 87.

purposes. The Torah's commandment: "You may slaughter from your cattle and sheep, which the Lord your God has given you, as I have commanded you..." (Deuteronomy 12:21), which specifies the proper method of slaughter, has also been interpreted as permitting the slaughter of animals for personal, secular use. The main provisions of the Torah served as a foundation for elaboration on this subject in rabbinic literature, particularly in the Mishnah.

The aim of this article is to introduce Polish readers to issues related to the slaughter of animals for personal use. These topics, rooted in the Bible, are further developed in the tractate *Hullin* (*Nonsacral Things*). The article focuses on the subject of slaughter and addresses related issues such as the validity of slaughter, the suitability of individuals and tools; various aspects of the ritual; differing rules depending on changing circumstances; the method of slaughter; injuries rendering an animal *terefah* (unfit for consumption); the slaughter of a pregnant animal and the legal status of a fetus found in its womb after slaughter; as well as the prohibition against slaughtering domestic animals and their young on the same day. Due to the breadth of the topic, other issues covered in the tractate *Hullin* are omitted, such as covering the blood; the prohibition against consuming the sciatic nerve; the prohibition against mixing milk and meat; the prohibition against consuming blood and fat; the impurity of food and carcasses; priestly dues; and the commandment to shoo away a mother bird before taking her eggs or chicks.

Keywords: slaughtering animals in Judaism, *shechita*, Mishnah, Rabbinic Judaism

Wprowadzenie

Zarzynanie zwierząt i ptaków (*szechitat habehema wehaof*) na użytek własny stanowi główny temat traktatu *Chulin* ([*Rzeczy*] *świeckie*) w przeciwieństwie do traktatu *Zewachim* (*Ofiary krwawe*), który omawia ofiarowanie zwierząt. Przyzwolenie na świeckie zarzynanie zwierząt zawiera dwunasty rozdział Księgi Powtórzonego Prawa, który podaje podstawowe pouczenie w tym względzie: zarzynanie może odbyć się poza dziedzińcem świątynnym, a krew wolno wylać na ziemię. To stanowi podstawę do rozważań tannaitów, których opinie spisane pod koniec II wieku n.e. stanowią treść traktatu *Chulin* omawiającego reguły związane z zarzynaniem zwierząt w celu konsumpcji. Nie chodzi tu o zwierzęta poświęcone Świątyni.

Tora wiele miejsca poświęca ofiarowaniu zwierząt w Świątyni, jednak na temat zarzynania ich na własny, świecki użytek wypowiada się dość skąpo. Główne postanowienia prawne dotyczą zwierząt zabronionych i dozwolonych (koszernych) do spożywania (Kpł 11; Pwt 14), unikania nerwu kulszowego (Rdz 32); zakazu zarzynania tego samego dnia zwierząt wraz z ich potomstwem (Kpł 22,8); nakazu odpędzenia ptasiej matki przed zabraniem jej jaj lub piskląt (Pwt 22,6-7); a także zakazu gotowania potomstwa w mleku jego matki (Wj 23,19;34,26; Pwt 14,21). Mędrcy talmudyczni rozwijają powyższe przykazania tworząc cały system praw odnoszących się do zarzynania i spożywania zwierząt. Przepisy dotyczące pierwszego z nich, nazywanego *shechita*, dały podwaliny pod prawo rytualnego uboju, który sprawia, że mięso jest koszernie (zgodne z żydowskim prawem religijnym).

1. Główne reguły dotyczące zarzynania zwierząt

Przykazanie Tory: „[Wolno] ci zarzynać z dużego i małego bydła, które dał ci Pan Bóg twój jak ci nakazałem...” (Pwt 12,21) odebrano jednoznacznie jako wskazanie sposobu zarzynania zwierząt. Nie zawiera go Tora spisana, ale został włączony w tradycję ustną judaizmu przekazywaną przez pokolenia i przejęty jako *halacha* dana Mojżeszowi na Górze Synaj. Prawidłowe zarznięcie zwierząt lub ptaków sprawia, że nadają się do spożycia. Wykonuje się je przez przecięcie dwóch organów znajdujących się w szyi. Chodzi tu o przełyk, przez który pokarm dostaje się do żołądka oraz o tchawicę, która ciągnie się od gardła do płuc. Według głównych reguł dotyczących zarzynania (Albeck, 2008: V 109; Kehati, 2003: 2) może je unieważnić pięć czynników: 1) *szeħija* – ‘pozostawienie’, jeśli zarzynający przerwał na zbyt długo zarzynanie jednego zwierzęcia, żeby zarznąć inne zwierzę, a potem dokończył; 2) *derasa* – ‘naciśnięcie’, rozcięcie organów przez naciśnięcie; 3) *chalada* – ‘wetknięcie’, termin pochodzi od wyrazu *chulda* – ‘szczur’, który ukrywa się w dziurze; mowa tu o wetknięciu noża pod skórę zwierzęcia lub pomiędzy dwa organy i odcięcie wyższego organu do góry albo nawet prawidłowe odcięcie dolnego organu w dół, a następnie wyciągnięcie noża przed odcięciem górnego organu; 4) *hagrama* – ‘pochylenie noża’ lub ‘omsknięcie się noża’, cięcie na ukos nie trafiając we właściwe miejsce (por. Chul 1,3); 5) *ikur*’ lub krócej *ikur* – ‘wyszarpnięcie’ jednego z organów (według Rasziego) albo dokończenie zarznięcia po uprzednim wyszarpnięciu organu z jego właściwego miejsca (Majmonides). Zgodnie z Gemarą, jeśli zarzynający nie znał powyższych reguł, to nie wolno było spożywać mięsa zarzniętego przez niego zwierzęcia, por. Chul 9a.

2. Świadczenie Miszny (wybór fragmentów z traktatu *Chulin* – [Rzeczy] świeckie²)

2.1. Zasady dotyczące ważności zarznięcia

2.1.1. Kto może zarzynać?

Omówienie wskazanych wyżej pięciu czynników i dalszych reguł z tym związanych stanowi istotę pierwszych dwóch rozdziałów traktatu *Chulin*. Lekcja pierwsza poucza, kogo uznaje się za zdatnego do wykonania czynności zarznięcia:

² Wszelkie przekłady z tekstów źródłowych (Biblia, Miszna) są dziełem autora artykułu.

„Wszyscy mogą zrzynać³ i ich zarzynanie jest ważne⁴, z wyjątkiem głuchoniemego⁵, niespełna rozumu⁶ i niepełnoletniego⁷, aby nie naruszyli [zasad dotyczących] zarzynania⁸. Jeśli inni widzieli tych wszystkich w czasie zarzynania⁹, to ich zarzynanie jest ważne. Jeśli zarzynanie wykonał obcy¹⁰, to traktuje się to¹¹ jak padlinę¹², [która] zanieczyszcza¹³ przez przenoszenie¹⁴. Jeśli ktoś zarznął w nocy¹⁵ (podobnie też, jeśli zarzynanie wykonał niewidomy¹⁶), to uznaje się za ważne. Jeśli zarznął w szabat albo w Dzień Pojednania¹⁷, to mimo iż naraził się na utratę życia¹⁸, jednak jego zarzynanie jest ważne” (1,1).

2.1.2. Czym wolno zarzynać?

Poniższa lekcja poucza, czym wolno zarznąć zwierzę, żeby jego mięso nadawało się do konsumpcji. Takie narzędzie musi mieć gładkie ostrze, gdyż w przeciwnym razie będzie rozszarpywać organy i takie zarżnięcie będzie nieważne, a mięso nie będzie nadawać się do spożycia:

„Jeśli ktoś zarznął nożem z zębami¹⁹, krzemieniem²⁰ albo trzcina, to jego zarżnięcie jest

³ Wszyscy Żydzi znający powyższe reguły zarzynania.

⁴ Mięso zarżniętych przez niech zwierząt jest koszerne, zdatne do spożycia.

⁵ Który nie słyszy i nie mówi.

⁶ Nie kontroluje tego, co robi.

⁷ Którego nie obowiązują przykazania, por. Ter 1,2-3. Nawet jeśli znalazby wspomniane wyżej reguły, to i tak nie powierza się im wykonania zarzynania nawet pod kontrolą innych.

⁸ Z powodu pozostawienia (*szeħija*), naciśnięcia (*derasza*) noża, wetknięcia (*chalada*) go w niewłaściwe miejsce, pochylenia (*chalada*) go lub wyszarpięcia (*ikur*) jednego z organów. Jeśli wykonali czynność zarżnięcia bez kontroli innych, to jest nieważna.

⁹ Że wykonali to zgonie z obowiązującą halachą.

¹⁰ W tekście oryginalnym nochri. Więcej na ten temat obcych zob. Marcinkowski 2004: 176-193.

¹¹ Nawet jeśli by obcy wykonał zarżnięcie prawidłowo i pod kontrolą Żyda, to nie można tego uznać, gdyż Tora mówi ‘jak tobie nakazałem’ (Pwt 12,21), tobie, a nie obcemu, którego nie dotyczy prawo zarżnięcia (*szechita*).

¹² Hebr. *newela*- dosł. ‘padlina’ oznacza zwykle w Misznie zwierzę dozwolone (czyste), które poniosło gwałtowną śmierć lub zostało zarżnięte w niewłaściwy sposób.

¹³ Padlina zanieczyszcza przez dotyk lub przenoszenie, por. Kpł 11,40.

¹⁴ Por. Zew 7,3.6. Można jednak mieć z niej korzyść (np. sprzedaż obcemu), gdyż nie podejrzewa się w tym przypadku obcego o bałwochwalcze intencje podczas zarzynania, por. Chul 13b.

¹⁵ Jedni wyjaśniają, że przy świetle lampy lub pochodni, inni, że nawet po ciemku, bez światła.

¹⁶ Nawet jeśli nie odbyło się pod kontrolą innych.

¹⁷ Uczynił to przez pomyłkę.

¹⁸ Za świadome zarżnięcie zwierzęcia w szabat sprawca czynności podlega karze śmierci przez ukamienowanie, a za zarżnięcie w Dzień Pojednania groziła kara wytopienia karet por. Ker 1,1nn. W tekście oryginalnym występuje tu zwrot idiomatyczny *mitchajew benafszo*, co można przetłumaczyć też ‘ściągnął winę na własną duszę’ lub ‘naraził się na niebezpieczeństwo’. Więcej na ten temat idiomów hebrajskich z użyciem wyrazu *nefesz*- dosł. ‘dusza’, Marcinkowski, 2020 a: 126-163.

¹⁹ Hebr. *magal jad*- dosł. ‘sierp ręczny’. Jastrow, 1982: 728 tłumaczy jako połączenie noża z piłą. Inni komentują, że ten sprzęt służył do przycinania trawy, jedną stronę miał gładką, a drugą ząbkowaną. Nie powinno się z nim przystępować do zarzynania, ale jeśli ktoś to zrobił gładką stroną, to uznawano to za ważne.

²⁰ Ostrym.

ważne. Wszyscy mogą zarzynać²¹ w dowolnym czasie²² i wszystkim można zarzynać²³ z wyjątkiem sierpa żniwiarzy²⁴, piły, zębów²⁵ i paznokci²⁶, ponieważ one dławia²⁷ [zwierzę]. Jeśli ktoś zarznął sierpem żniwiarzy ruchem do przodu²⁸, to Szkoła Szammaja uznaje to za nieważne²⁹, a szkoła Hillela za ważne³⁰. Jeśli [jednak] jego³¹ zęby były spiłowane, to przypominał nóż³²”. (1,2)

2.1.3. Prawidłowe przecięcie tchawicy

Poniższa lekcja poucza o prawidłowym przecięciu tchawicy wskazując właściwe do tego miejsce i odnosi się do wspomnianego na wstępie prawa *hagrama*, czyli omsknięcia się noża i nietrafienia we właściwe miejsce. Pouczenie jest bardzo oszczędne w słowach, co pozwala rozumieć, że adresaci znali się na rzeczy i duże wyjaśnienie, które zawiera Gemara, Chul 44a, nie było konieczne:

„Jeśli³³ ktoś zarznął [zwierzę przecinając tchawicę] wzdłuż [górnego] pierścienia³⁴ i pozostawił z niego³⁵ [kawałek] grubości nici na całej jego powierzchni³⁶, to jego zarżnięcie jest ważne³⁷. Rabi Jose bar Jehuda mówi: Grubość nici na większości jego powierzchni³⁸”. (1,3)

²¹ Por. poprzednią misznę.

²² W tekście oryginalnym *leolam*- dosł. ‘na zawsze’. Tu w znaczeniu ‘dniami i nocą’, por. poprzednią misznę.

²³ Najlepiej ostrzem bez zębów.

²⁴ W tekście oryginalnym *magal kacir*, co Jastrow, 1982: 728 tłumaczy jako narzędzie z nacięciami przypominające sierp lub kosę, którego zęby zwrócone są w jedną stronę.

²⁵ Mowa tu o zębach w szczęce jakiegoś nieżywego zwierzęcia.

²⁶ W tekście oryginalnym l. poj. *ciporen*- dosł. ‘paznokcie’, tutaj: trzymający się palca.

²⁷ Zęby raczej rozrywają niż przecinają organy i takie zarżnięcie jest nieważne. Jeśli chodzi o paznokcie, to ponadto dyskwalifikują zarzynie ze względu na ich naturalne umocowanie w palcach.

²⁸ A sierp miał zęby zwrócone w stronę ręki. Istnieje podejrzenie ruchu ręki w drugą stronę, co powoduje rozerwanie organów.

²⁹ Szkoła Szammaja uznaje mięso za padlinę (*newela*), por. poprzednią misznę.

³⁰ Według Gemary nawet szkoła Hillela uznaje, że to mięso nadaje się do spożycia. Jednak nie uważa go za padlinę, która zanieczyszcza przez przenoszenie, dlatego nie można z tego powodu skalać się nieczystością.

³¹ Wspomnianego wyżej sierpa.

³² Którym wolno zarzynać.

³³ Ta miszna poucza o prawidłowym przecięciu tchawicy wskazując właściwe do tego miejsce i odnosi się do wspomnianego na wstępie prawa *hagrama*, czyli omsknięcia się noża i nietrafienie we właściwe miejsce. Pouczenie jest bardzo oszczędne w słowach, co pozwala rozumieć, że adresaci znali się na rzeczy i duże wyjaśnienie nie było konieczne. Zawiera je Gemara, por. Chul 44a.

³⁴ Przeciął chrząstkę wzdłuż górnego więzadła obrączkowego.

³⁵ Z górnego więzadła obrączkowego.

³⁶ Przeciął tchawicę tak wysoko od głowy, że pozostawił tylko wokół bardzo wąski pasek grubości nici.

³⁷ Ponieważ zmieścił się z przecięciem tchawicy w jeszcze dozwolonym miejscu.

³⁸ Rabi Jose jest bardziej tolerancyjny. Jego zdaniem wystarczy pozostawienie grubości nici na większości powierzchni więzadła obrączkowego od strony głowy. Rabi Jose zezwala tym samym na częściowe omsknięcie się noża (*hagrama*)

2.1.4. Wskazanie właściwego dla noża miejsca na szyi zwierzęcia

Poniższa lekcja kontynuuje wskazanie właściwego dla noża miejsca na szyi zwierzęcia. Odróżnia zarżnięcie (*szechita*) zwierzęcia od naderwania łebka (*melika*) ptaka. Precyzuje, że dla zarżnięcia właściwym miejsce jest przód szyi, a dla naderwania łebka jej tył: „Jeśli ktoś zarżnął [przecinając] z boków³⁹, to jego zarżnięcie jest ważne. Jeśli naderwał łebek [ptaka⁴⁰ naciskając] z boków, to jego naderwanie jest nieważne⁴¹. Jeśli zarżnął od tyłu [szyi], to jego zarżnięcie jest nieważne⁴². Jeśli naderwał łebek [ptaka] od tyłu [szyi], to jego naderwanie jest ważne⁴³. Jeśli zarżnął od [przodu] szyi, to jego zarżnięcie jest ważne⁴⁴. Jeśli naderwał łebek od [przodu] szyi, to jego naderwanie jest nieważne⁴⁵, ponieważ cały tył szyi przeznaczony jest do naderwania łebka, a cały [przód] szyi nadaje się do zarżnięcia⁴⁶. Dlatego też to, co nadaje się do zarżnięcia, nie nadaje się do naderwania, a co nadaje się do naderwania, nie nadaje się do zarżnięcia”. (1,4)

2.2. Różne aspekty rytuału

2.2.1. To, co jest zdadne dla jednych, jest niezdatne dla innych i odwrotnie

Ta lekcja kontynuuje zakończenie poprzedniej podając kolejny przykład, że to, co jest zdadne dla jednych, jest niezdatne dla innych i odwrotnie:

„To, co sprawia, że synogarlice są zdadne, powoduje niezdatność gołębi⁴⁷; a to, co sprawia, że gołębie są zdadne, powoduje niezdatność synogarlic⁴⁸. Jedne i drugie stają się niezdatne, gdy tylko zaczynają błyszczeć⁴⁹. (1,5)

³⁹ Przeciął szyję z boków, a nie od przodu.

⁴⁰ Mowa tu o ptaku składanym jako ofiara przebłagalna za grzech albo ofiara całopalna.

⁴¹ Gdyż zgodnie z Torą: ‘ukręci jej łebek od strony karku’, por. Kpł 5,8.

⁴² Ponieważ właściwym miejscem dla zarżnięcia zwierzęcia jest przód jego szyi.

⁴³ Ponieważ właściwym miejscem dla ukręcenia łebka ptaka jest tył jego szyi. Termin *melika* jest oddawany w polskich przekładach zwykle jako ‘ukręcenie łebka’. Przypomnijmy, że chodzi tu o naderwanie szyi i upuszczenia krwi, por. Zew 6,4.

⁴⁴ Ponieważ jest to właściwe miejsce dla zarżnięcia.

⁴⁵ Ponieważ powinien to uczynić od tyłu szyi, jak to wyjaśniono wyżej, a także dalej w tym zdaniu.

⁴⁶ Jak to wyżej wyjaśniono.

⁴⁷ Synogarlice nadają się do przeprowadzenia *melika* (ukręcenie łebków), kiedy są dorosłe, a gołębie, kiedy są młode.

⁴⁸ Młode gołębie nadają się do przeprowadzenia *melika*, dopóki przy wrywaniu ich piór pojawia się krew, a synogarlice nie nadają się, odkąd ich skrzydła dojrzewają i zaczynają się pokrywać złotym połyskiem, por. Chul 22b.

⁴⁹ Gdy tylko ich pióra na szyi zaczynają błyszczeć, nie są już młode, ale jeszcze nie dorosłe, dlatego zarówno synogarlice, jak i gołębie stają się niezdatne.

2.2.2. To, co nie dyskwalifikuje jednego, dyskwalifikuje inne

Ta lekcja kontynuuje tematykę poprzednich podając kolejne przykłady na to, że coś, co nie dyskwalifikuje jednego, dyskwalifikuje inne:

„To, co sprawia, że krowa⁵⁰ jest zdatna⁵¹, powoduje niezdatność jałówki⁵², a to co sprawia, że jałówka jest zdatna, powoduje niezdatność krowy. To, co nie dyskwalifikuje kapłanów, dyskwalifikuje lewitów⁵³; a to, co nie dyskwalifikuje lewitów, dyskwalifikuje kapłanów⁵⁴. To, co nie sprawia nieczystości glinianych naczyń, powoduje nieczystość wszystkich [innych] naczyń⁵⁵; a co nie sprawia nieczystości wszystkich naczyń, powoduje nieczystość glinianych naczyń⁵⁶. To, co nie sprawia nieczystości drewnianych naczyń powoduje nieczystość metalowych naczyń⁵⁷; a co nie sprawia nieczystości metalowych naczyń, powoduje nieczystość drewnianych naczyń⁵⁸. Kiedy ktoś ma obowiązek [wydzielenia dziesięciny] z gorzkich migdałów, to zwolniony jest ze słodkich⁵⁹; a kiedy jest zobowiązany [wydzielić dziesięcinę] ze słodkich, to zwolniony jest [z wydzielenia dziesięciny] z gorzkich⁶⁰”. (1,6)

⁵⁰ Za pierwszy przykład posłużył rytuał oczyszczenia z nieczystości. Tora opisuje to na dwa sposoby znane jako *para aduma* - ‘czerwona krowa’. (dziewiętnasty rozdział Księgi Liczb) oraz *egla arufa* - ‘jałówka ze złamanym karkiem’ (Pwt 21,1-9). Pierwszy sposób polegał na zarżnięciu czerwonej krowy bez skazy, która nie nosiła jeszcze jarzma, spaleniu jej i pozostawieniu poza obozowiskiem popiołu z niej służącego do sporządzenia ‘wody oczyszczenia’. Drugi sposób dotyczy znalezionej w polu trupa, gdy nie znano mordercy i krew zbezcześciła ziemię. Wtedy przyprowadzano jałówkę która nie nosiła jeszcze jarzma i łamano jej kark. Istotę stanowi tu różnica w uśmierceniu, gdyż krowę zarżniano (Lb 19,3), a jałowce łamano kark (Pwt 21,4).

⁵¹ Zarżnięcie czyni krowę zdatną do dalszych czynności, sporządzenia z niej popiołu do ‘wody oczyszczenia’.

⁵² Zarżnięcie jałówki dyskwalifikuje ją, ponieważ należało złamać jej kark.

⁵³ Kapłani mogli pełnić służbę w Świątyni od czasu osiągnięcia wieku trzynastu lat i jednego dnia i pojawienia się u nich oznak dojrzałości aż do końca życia, a lewici tylko od trzydziestego do pięćdziesiątego roku życia (Kpł 4,3, 23:8,24). Właściwie to nie mogli wykonywać cięższych prac związanych np. z przenoszeniem. Wolno im było śpiewać, dopóki nie osłabł ich głos. Takie ograniczenia nie odnosiły się do kapłanów. W omawianym tu przypadku chodzi o ograniczenie wiekowe w pełnieniu służby lewitów w Świątyni w Jerozolimie, to ich dyskwalifikuje. Poza przekroczeniu limitu wiekowego byli niezdatni do służby.

⁵⁴ Mowa tu o wadach (*mumim*) fizycznych, które nie stanowiły przeszkody w pełnieniu służby w Świątyni przez lewitów, a dyskwalifikowały kapłanów, por. Kpł 21,16 nn., por. także siódmy rozdział traktatu *Bechorot* (Pierworodni).

⁵⁵ Naczynie gliniane nie przyjmuje nieczystości przez kontakt z zewnętrzną powierzchnią, pozostałe naczynia są podatne na nieczystość przez kontakt zarówno z ich zewnętrzną jak i wewnętrzną powierzchnią.

⁵⁶ Gliniane naczynie stają się nieczyste w środku bez dotykania go, jeśli wejdzie do niego skalane powietrze, por. Kpł 11,33. Inne naczynia mogą stać się skalane jedynie przez dotyk ich powierzchni zewnętrznej lub wewnętrznej.

⁵⁷ Drewnianych naczyń nie podejrzewa się o przyjmowanie nieczystości (por. Kel 2,1; 15,1) metalowe zaś przyjmują nieczystość.

⁵⁸ Nieukończonych metalowych naczyń nie podejrzewa się o przyjmowanie nieczystości, gdyż rzadko się ich używa w przeciwieństwie do naczyń drewnianych, które nawet jeszcze nieukończone mogą być częściej używane, dlatego w świetle prawa postrzega się je jak ukończone.

⁵⁹ Gorzkie migdały spożywa się, gdy są małe, a słodkie, kiedy są dojrzałe. Dlatego gorzkie migdały nadają się do wydzielenia z nich dziesięciny, gdy są jeszcze małe, a słodkie migdały; gdy są jeszcze małe nie nadają się do wydzielenia z nich dziesięciny.

⁶⁰ Jak wyżej wyjaśniono, słodkie migdały spożywa się, gdy są dojrzałe i dopiero wtedy wolno było wydzielić z nich dziesięcinę. Duże gorzkie migdały nie podlegały temu prawu, por. Maas 1,4.

2.3. Sposób zarzynania

2.3.1. Tchawica i gardziel oraz rozmiar ich rozcięcia

W celu uznania zarznięcia za ważne poniższa lekcja określa ilość organów (tchawica, gardziel) oraz rozmiar ich rozcięcia:

„Jeśli ktoś zarznął⁶¹ [przecinając] jeden [organ]⁶² w [przypadku] ptactwa albo obydwu⁶³ w [przypadku] bydła⁶⁴, to jego zarznięcie jest ważne⁶⁵. A [nawet przecięcie] większości [organu] postrzega się] jak jego całość⁶⁶. Rabi Jehuda mówi: Tylko jeśli przetnie żyły⁶⁷. [Jeśli przeciął] połowę jednego [organu] bydła, to jego zarznięcie jest nieważne. [Jeśli przeciął] większość jednego [organu] w [przypadku] ptactwa lub większość obydwu [organów] w [przypadku] bydła, to jego zarznięcie jest ważne⁶⁸”. (2,1)

2.3.2. Jeden wykonawca dwóch zarznięć lub dwóch wykonawców jednej czynności zarzynania

Ta lekcja rozważa dwa dalsze przypadki zarznięcia: 1) gdy jeden wykonawca czynności podcina głowy dwóch zwierząt jednocześnie lub, 2) gdy dwóch wykonawców czynności zarzyna to samo zwierzę trzymając nóż razem:

„Jeśli ktoś zarznął⁶⁹ [podcinając] dwie głowy jednocześnie, to jego zarznięcie jest ważne⁷⁰. Jeśli dwóch trzymało nóż i zarzynało⁷¹, to nawet jeśli jeden u góry a drugi na dole⁷², ich zarzynanie jest ważne⁷³”. (2,2)

⁶¹ W celu konsumpcji.

⁶² Tchawicę lub gardziel.

⁶³ Tchawicę i gardziel.

⁶⁴ Hebr. behema- dosł. ‘bydło’, ale też szerzej ‘zwierzę’.

⁶⁵ Gemara wyjaśnia, że w przypadku przecięcia tylko jednego organu ptaka zarznięcie może być uznane za ważne jedynie post factum (*bediawad*).

⁶⁶ Uważa się za przecięcie całego organu przy założeniu, że intencją wykonującego tę czynność było przecięcie całości.

⁶⁷ Mowa tu o ukrwionych żyłach w szyi lub gardzieli. Komentarze wyjaśniają, że tu chodzi głównie o zarzynanie ptaków, co traktuje się z większym pobłażaniem. Ale również i tu ważne jest, żeby zamiarem wykonującego tę czynność było przecięcie całości.

⁶⁸ Zgodnie z zasadą wyżej wymienioną mówiącą, że większość organu traktuje się jak cały organ.

⁶⁹ Dwa zwierzęta.

⁷⁰ Ostrzejsze restrykcje odnosiłyby się do zwierzęcia ofiarnego.

⁷¹ To samo zwierzę.

⁷² Obaj trzymali ten sam nóż, jeden z nich trzymał bliżej głowy zwierzęcia, a drugi bliżej tułowia.

⁷³ Nie ma obawy, że doszło tu do niedozwolonego naciśnięcia (*derasa*) noża. Gemara opowiada się za używaniem w tym przypadku dwóch noży. Większość komentarzy postrzega tę lekcję jako rozważanie teoretyczne, a nie praktyczne.

2.3.3. Zarżnięcie zwierzęcia jednym ruchem ręki

Istotę tej lekcji stanowi zarżnięcie zwierzęcia jednym ruchem ręki. Rozważa się tu przypadki odcięcia jednej głowy, dwóch głów jednocześnie, długości noża oraz przerwy w czynności zarzynania:

„Jeśli odciął głowę jednym ruchem⁷⁴, to jest nieważne⁷⁵. Ale nawet jeśli podczas zarzynania odciął głowę jednym ruchem⁷⁶, to jest ważne, jeśli długość noża miała rozmiar grubości⁷⁷ szyi⁷⁸. Jeśli podczas zarzynania odciął dwie głowy jednocześnie jednym ruchem⁷⁹, to jest ważne, jeśli długość noża miała rozmiar grubości jednej szyi⁸⁰. Czego dotyczą te słowa? Sytuacji⁸¹, gdy cięcie było [tylko] do przodu, a nie w tył albo [tylko] do tyłu, a nie w przód⁸²; ale jeśli ciął w obie strony: do przodu i do tyłu jakimkolwiek⁸³ [nożem], a nawet skalpelem⁸⁴, to jest ważne. Jeśli nóż wypadł i zarżnął zwierzę⁸⁵, to nawet jeśli zarżnął prawidłowo⁸⁶, to jest nieważne, gdyż napisano: ‘zarżniesz i zjesz’⁸⁷, to, co zarżniesz, to zjesz⁸⁸. Jeśli nóż wypadł i [zarzynający] go podniósł⁸⁹ albo jeśli opadło jego ubranie⁹⁰ i je podciągnął⁹¹, albo ostrzył nóż, albo poczuł się zmęczony i przyszedł inny, i zarżnął⁹², to jeśli opóźnienie⁹³ trwało tyle co [samo] zarżnięcie⁹⁴, to jest nieważne⁹⁵”. (2,3)

⁷⁴ Przeciął właściwe organy (tchawicę i gardziel).

⁷⁵ Ponieważ to traktuje się jak zabronioną czynność *derasa* (‘naciśnięcie’ noża), która dyskwalifikuje zarżnięcie.

⁷⁶ Przeciął właściwe organy jednym ruchem noża do przodu albo do tyłu.

⁷⁷ Według komentarzy talmudycznych chodzi tu o długość noża co najmniej podwójnej grubości szyi zarzynanego zwierzęcia.

⁷⁸ Uznaje się to za ważne, gdyż długi nóż wymusza na zarzynającym zwierzę ruch w jedną i drugą stronę, a nie naciskanie na szyję zwierzęcia.

⁷⁹ Jednym ruchem noża w jedną albo w drugą stronę zarżnął dwa zwierzęta.

⁸⁰ Według komentarzy talmudycznych nóż miał mieć długość trzech grubości szyi, ponieważ do jednej zakładanej grubości należy dodać dwie grubości dwóch zarzynanych tu zwierząt.

⁸¹ W tekście oryginalnym: *bizman* - dosł. ‘w czasie’, ‘podczas’.

⁸² I zarzynający jednym ruchem noża przeciął dwa właściwe organy.

⁸³ W tekście oryginalnym kol szechu, co w tym przypadku można rozumieć ‘jakkolwiek’ krótkim nożem.

⁸⁴ Hebr. *izmel* Jastrow, 1982: 46 tłumaczy jako ‘ostre narzędzie’, ‘nóż’, a w szczególności ‘nóż chirurgiczny’.

⁸⁵ Spadający nóż samoczynnie przeciął właściwe organy.

⁸⁶ Przesuwając się po szyi zwierzęcia, a nie naciskając (*derasa*) ją.

⁸⁷ Por. Pwt 12,21.

⁸⁸ Akt zarżnięcia w przypadku zwierząt ofiarnych musi być świadomą czynnością człowieka, a nie dziełem przypadku. Zjesć można tylko to, co świadomie i zgodnie z przyjętym rytuałem zostało zarżnięte. Takie zdarzenie uznaje się jednak za ważne w przypadku zwierząt przeznaczonych wyłącznie do konsumpcji (*chulin*).

⁸⁹ I dokończył czynność zarzynania.

⁹⁰ W tekście oryginalnym *naflu kelaw* - dosł. ‘upadły jego sprzęty’ lub ‘naczynia’.

⁹¹ Przerwał na chwilę zarzynanie.

⁹² Nie ma znaczenia kto dokończył zarzynanie, mógł to być ten sam mężczyzna.

⁹³ Wymienione w powyższych przypadkach.

⁹⁴ Tak długo, że zdążyłby zarżnąć inne zwierzę.

⁹⁵ Taki przedział czasowy unieważnia zarżnięcie.

2.3.4. Zasada odróżniająca padlinę (*newela*) od trefnego (*trefa*)

Ta lekcja w kontekście sposobu zarzynania podaje zasadę odróżniającą to, co określa się jako *newela* (padlina) od *trefa* (trefnego). *Trefa* w tym kontekście oznacza mięso zwierząt dozwolonych zarzniętych w uznany sposób, ale nie do końca profesjonalnie, *newela* zaś oznacza zwierzę dozwolone, które poniosło gwałtowną śmierć lub zostało zarznięte w niewłaściwy sposób:

„Jeśli przeciął gardziel i przerwał tchawicę⁹⁶ albo przeciął tchawicę i przerwał gardziel⁹⁷, albo przeciął jedno z nich⁹⁸ i czekał, aż [zwierzę] zdechnie, albo wsadził nóż pod drugie⁹⁹ i przerwał je¹⁰⁰- rabi Jeszewaw uważa¹⁰¹ to za padlinę¹⁰², a rabi Akiwa uznaje¹⁰³ to jako trefne¹⁰⁴. Rabi Jeszewaw w imieniu rabiego Jehoszuy wypowiedział zasadę: To co stało się niezdatne w trakcie zarzynania¹⁰⁵, jest padliną, a to, co zostało zarznięte w uznany sposób, ale inne czynniki¹⁰⁶ spowodowały niezdatność¹⁰⁷, jest trefne. Zgodził się z nim¹⁰⁸ rabi Akiwa”.

(2,4)

2.3.5. Zarznięcie, podczas którego nie wypłynęła krew

Poniższa lekcja poucza, że wypłynięcie krwi podczas zarzynania zwierzęcia sprawia, że jego mięso staje się podatne na zaciągnięcie nieczystości. Przypomnijmy, że Mędrcy opierając się na postanowieniu Tory: „Każdy pokarm, który się spożywa, do którego dostanie się woda..., będzie nieczysty” (Kpł 11,34) uznali, że pokarm staje się podatny na nieczystość w zetknięciu się z wodą, co nazywa się regułą podatności na nieczystość (*hechszer letuma*). Przyjęto, że siedem płynów powoduje żywność podatną na nieczystość, są to: woda, wino, oliwa, mleko, miód, krew i rosa. Ta miszna omawia przypadki zarznięcia zwierząt, podczas którego nie wypłynęła krew:

⁹⁶ Zamiast przeciąć tchawicę, przerwał ją. Według Rasziego i Bartenury to przerwanie tchawicy spowodowało *ikur*, czyli wyszarpienie, jedną z pięciu przyczyn unieważniających zarzynanie, co wyjaśniono wcześniej.

⁹⁷ Por. wyżej.

⁹⁸ Jeden z dwu organów: gardziel lub tchawicę.

⁹⁹ Po przecięciu jednego organu włożył nóż pod drugi z nich pomiędzy nim a szyją.

¹⁰⁰ Spowodował w ten sposób *chalada*, jedną z pięciu zabronionych czynności podczas zarzynania polegającą na wetknięciu noża, jak to opisuje ta miszna, pomiędzy właściwym organem a skórą szyi zwierzęcia.

¹⁰¹ W tekście oryginalnym *omer-* dosł. ‘mówi’.

¹⁰² Hebr. *newela*, termin wyjaśniony wyżej, por. Chul 1,1. To mięso kała każdego, kto je dotknie.

¹⁰³ Hebr. *omer-* dosł. ‘mówi’.

¹⁰⁴ Hebr. *trefa*, termin wyjaśniony wyżej. To mięso nie powoduje nieczystości, por. Chul 4,4.

¹⁰⁵ Mowa tu o wymienionych wcześniej pięciu czynnikach unieważniających zarzynanie: *szehija*- ‘pozostawienie’ lub ‘opóźnienie’, *derasa* - ‘naciśnięcie’ noża, *chalada* - ‘wetknięcie’ noża pod skórę zwierzęcia, *hagrama* - ‘pochylenie’ noża lub ‘omsknięcie się’, *ikur* - ‘wyszarpienie’ jednego z organów. Zwierzę zarznięte w niewłaściwy sposób traktuje się jakby samo padło, dlatego nazywa się je padliną.

¹⁰⁶ Por. Chul 3,1.

¹⁰⁷ Np. przebite płuco.

¹⁰⁸ Z rabbinem Jeszewawem.

„Jeśli ktoś zarznął bydło¹⁰⁹, nieudomowione zwierzę¹¹⁰ albo ptaka i nie wypłynęła z nich krew, to są zdatne¹¹¹ i można je jeść nieumytymi rękami¹¹², ponieważ nie są podatne na zaciągnięcie nieczystości z powodu krwi¹¹³. Rabi Szimon mówi: są podatne na zaciągnięcie nieczystości z powodu zarznięcia¹¹⁴”. (2,5)

2.3.6. Zarzynanie zwierzęcia w stanie domniemanego zagrożenia życia

Ta miszna zajmuje się ustaleniem oznak, na jakie należy zwrócić uwagę w przypadku zarzynania zwierzęcia w stanie domniemanego zagrożenia życia:

„Jeśli ktoś zarzyna [zwierzę w stanie] zagrożenia [życia]¹¹⁵, rabban Szimon ben Gamliel mówi¹¹⁶: Dopóki porusza¹¹⁷ przednią i tylną nogą¹¹⁸. Rabi Eliezer mówi: Wystarczy, jeśli wytryśnie¹¹⁹ [krew]. Rabi Szimon rzekł: Nawet jeśli zarznął nocą¹²⁰, a następnego dnia wstał wcześniej rano i na bokach [szyi zwierzęcia] znalazł pełno [krwi], to jest zdatne¹²¹, ponieważ wytrysnęła [krew], co spełnia wymogi rabiego Eliezera¹²². Mędrcy zaś mówią: Dopóki porusza przednią lub tylną nogą albo dopóki macha ogonem¹²³. I nie ma znaczenia, czy to jest małe czy duże bydło¹²⁴. Jeśli małe bydło wyciąga przednią nogę¹²⁵, ale jej nie

¹⁰⁹ Hebr. *behema* oznacza wszelkie udomowione zwierzę dozwolone do spożycia.

¹¹⁰ Hebr. *chaja* - ‘dzikie zwierzę’.

¹¹¹ Zarznięcie ich jest ważne, wolno spożywać ich mięso.

¹¹² Ręce należy myć przed spożywaniem mięsa zwierząt ofiarnych (poświęconych).

¹¹³ Takie mięso nie powoduje podatności na nieczystość, jeśli nie zetknie się z cieczą, por. Kpł. 11,38. Zdaniem Mędrców takie zarznięcie, podczas którego nie wypłynęła krew, można nazwać bezkrwawym. Nie powoduje ono – zdaniem Mędrców – podatności na nieczystość, por. Machsz 6,4.

¹¹⁴ Skoro zarznięcie sprawia, że mięso jest dozwolone do spożycia, powoduje ono również podatność na nieczystość. Halacha nie podziela jednak tej opinii rabiego Szimona.

¹¹⁵ Istnieje obawa, że zwierzę może umrzeć przed zakończeniem zarzynania, a jego mięso byłoby wówczas zabronione do konsumpcji.

¹¹⁶ Rabban Szimon ben Gamliel stara się wskazać oznaki świadczące, że zarzynane zwierzę jest żywe.

¹¹⁷ Hebr. *ad szetefarkem* - ‘dopóki trzepocze’, ‘dopóki dryga’.

¹¹⁸ Jeśli nie porusza, to istnieje obawa, że zwierzę mogło już nie żyć przed zakończeniem zarzynania. Komentarze precyzują, że mowa tu o poruszaniu kończynami po zarznięciu zwierzęcia.

¹¹⁹ Według rabiego Eliezera dowodem, że zwierzę żyło podczas zarzynania ma być wytryśnięcie krwi. Rdzeń hebrajski *zajin-nun-kof* w koniugacji czynnej intensywnej *piel* oznacza ‘wytryskać’, ale też ‘skoczyć’, ‘odskoczyć’, ‘wyrwać (się)’. Powyższe zdanie można również przetłumaczyć: ‘Wystarczy, że będzie się wyrwać’ i nie trzeba dodawać wyrazu ‘krew’. Jednak dalsza część tej miszny wskazuje, że chodziło tu o wytryśnięcie krwi.

¹²⁰ Umierające zwierzę.

¹²¹ Można spożywać mięso tego zwierzęcia.

¹²² Wspomniane wyżej.

¹²³ To zdaniem Mędrców stanowi oznaki, że zwierzę było żywe podczas zarznięcia.

¹²⁴ ‘Małe bydło’ oznacza tu owce, kozy lub inne drobne zwierzęta domowe, a ‘duże bydło’ to głównie woły i krowy.

¹²⁵ Prostuje przednią nogę po zarznięciu.

przyciąga, to jest niezdatne¹²⁶, ponieważ to świadczy wyłącznie o agonii¹²⁷. Czego dotyczą te słowa? [Zwierzęcia], które było w stanie domniemanego zagrożenia życia. Ale jeśli sądzono, że będzie zdrowe, to jest zdatne nawet bez żadnych tych oznak^{128*}. (2,6)

2.3.7. Status zwierzęcia, które jest własnością obcego

Ta miszna stara się określić status zwierzęcia, które jest własnością obcego i to dla niego za jego przyzwoleniem zarznął je Żyd. Przypomnijmy, że zwierzę zarżnięte przez obcego uważa się za padlinę (*newela*), por. Chul 1,1:

„Jeśli ktoś¹²⁹ zarznął dla obcego¹³⁰, to jego zarżnięcie jest ważne¹³¹. Rabi Eliezer uznaje to [jednak] za nieważne¹³². Rabi Eliezer powiedział: Nawet jeśli zarznął je¹³³ [z zamiarem], że obcy zje coś z jego płata wątroby¹³⁴, to jest niezdatne¹³⁵, gdyż intencją obcego jest zwykle bałwochwalstwo¹³⁶. Rabi Jose powiedział: To jest argument *kal wachomer*¹³⁷. Jeśli zamiar może spowodować unieważnienie, jak to jest w [przypadku zwierząt] poświęconych [na ofiarę]¹³⁸ i to zależy wyłącznie od wykonującego czynności [ofiarnę], to czy nie bardziej tam, gdzie zamiar¹³⁹ nie powoduje unieważnienia, jak to jest w przypadku rzeczy świeckich¹⁴⁰, wszystko zależy od zarzynającego¹⁴¹?” (2,7)

¹²⁶ W kontekście domniemanego zagrożenia życia zwierzęcia uważa się, że zdechło przed zakończeniem zarzynania. Nie dotyczy to dużego bydła, które w przypadku wyciągnięcia nogi po zarżnięciu i nieprzyciągnięcia jej uważa się za żywe podczas zarżnięcia.

¹²⁷ Hebr. *hocaat nefesz*, idiom oznaczający ujście życia. Więcej na temat hebrajskich idiomów z użyciem wyrazu *nefesz*, Marcinkowski, 2020 a: 3.

¹²⁸ Jeśli uznano, że zwierzę jest na tyle zdrowe, że nie ma tu domniemanego zagrożenia jego życia, to niepotrzebne były żadne oznaki (jak wyżej wymienione) świadczące o jego żywotności podczas zarzynania.

¹²⁹ Jak wyżej wyjaśniono, Żyd.

¹³⁰ Nawet, jeśli było wiadomo, że to posłuży do bałwochwalstwa, gdyż tak postrzegano obcych. Więcej na ten temat, Marcinkowski, 2004: 176-193.

¹³¹ Ponieważ decyduje tu intencja zarzynającego, a nie właściciela zwierzęcia.

¹³² Nawet gdyby nikt nie słyszał o bałwochwalczych zamiarach obcego, to i tak postrzegano go jako myślącego o bałwochwalstwie. Nie wolno mieć żadnych korzyści z takiego zwierzęcia, postrzega się je jakby brało udział w idolatrii.

¹³³ Żyd zarznął zwierzę.

¹³⁴ Hebr. *chacar kawed* oznacza w tym przypadku nieistotny fragment zarżniętego zwierzęcia.

¹³⁵ I zabroniona jest z tego jakakolwiek korzyść.

¹³⁶ Taka intencja sprawia, że to zarżnięcie jest nieważne, a mięso zwierzęcia niezdatne do konsumpcji ani żadnej korzyści.

¹³⁷ *Kal wachomer*- 'od mniej ważnego do ważniejszego'. Pierwsza z siedmiu reguł hermeneutyki rabinicznej przypisywanych Hillelowi, więcej, Marcinkowski, 2013: 29.

¹³⁸ Przypomnijmy, że jeśli podczas wykonywania jednej z czterech głównych czynności (zarzynania, zbierania krwi, przenoszenia i rozpryskania (jej na ołtarzu) intencją było np. spożycie ofiary po ustalonym terminie, to stawała się obrzydliwością przyjmując status piguł, por. Zew 1,4; 2,2-3; 3,4; 6,7.

¹³⁹ Intencja bałwochwalstwa.

¹⁴⁰ W przypadku zwierząt zarzynanych do konsumpcji (*chulin*) zamiar unieważniający zarzynanie można łączyć jedynie z dwiema czynnościami (zarżnięcia i rozpryskania krwi), a nie z czterema, jak w przypadku zwierząt ofiarnych.

¹⁴¹ A nie od właściciela zwierzęcia. Reguła *kal wachomer*, na którą powołuje się rabi Jose, podkreśla opinię Pierwszego Tannaity, że jeśli Żyd zarznął zwierzę dla obcego, to jest to ważne, nawet jeśli obcy chciałby to wykorzystać do bałwochwalstwa, gdyż nie ma tu znaczenia jego intencja, a liczy się zamiar zarzynającego, por. Zew 4,6.

2.3.8. Niewłaściwe intencje podczas zarzynania

Poniższa lekcja omawia niewłaściwe intencje podczas zarzynania zwierzęcia przeznaczonego do konsumpcji, które to intencje powodują niezdatność zarznięcia. W szczególności chodzi tu o bałwochwalstwo:

„Jeśli ktoś zarznął ze względu na góry albo ze względu na wzgórze, albo ze względu na morza, albo ze względu na rzeki, albo ze względu na pustynie¹⁴², to jego zarznięcie jest nieważne¹⁴³. Jeśli dwóch trzymało za nóż i zarzynało¹⁴⁴, jeden ze względu na jedną z tych wszystkich [rzeczy]¹⁴⁵, a drugi ze względu na rzecz dozwoloną¹⁴⁶, to ich zarzynanie jest nieważne¹⁴⁷”. (2,8)

2.3.9. Dozwolone i zabronione miejsca, do których spływa krew

Ta lekcja w celu uniknięcia podejrzeń o bałwochwalstwo skupia się na miejscach, do których spływa krew zarzniętego zwierzęcia. Wskazuje się tu miejsca do tego zabronione, ale też i dozwolone:

„Nie zarzyna się¹⁴⁸ [tak, żeby krew spływała] do mórz¹⁴⁹ ani do rzek¹⁵⁰, ani do naczyń¹⁵¹, ale [wolno] zarzynać [tak, żeby krew spływała] do zagłębienia¹⁵² z wodą¹⁵³ i na statku po bokach naczyń¹⁵⁴. W żadnym wypadku nie zarzyna się [tak, żeby krew spływała] do [pustego]¹⁵⁵ wgłębienia¹⁵⁶, ale każdy może w swoim domu zrobić wgłębienie na krew,

¹⁴² Żeby w ten sposób oddać im cześć.

¹⁴³ Żyd nie może spożywać mięsa zwierzęcia służącego bałwochwalstwu ani też mieć z tego jakichkolwiek korzyści, por. Pwt 12,2; Aw Zar 4,4.

¹⁴⁴ Jeśli dwóch zarzynało razem i nie mieli niewłaściwych intencji, to ich zarznięcie jest ważne, por. Chul 2,2.

¹⁴⁵ Mowa tu o intencji bałchowalczwej jednego z zarzynających, który miał na myśli oddanie czci górom albo wzgórzom, albo innym z wymienionych wyżej rzeczy.

¹⁴⁶ W tekście oryginalnym *dawar kaszer*- dosł. 'rzecz zdatna', 'nadająca się', 'koszerna'.

¹⁴⁷ Ze względu na niewłaściwą, niedozwoloną intencję jednego z zarzynających.

¹⁴⁸ Zwierzęcia.

¹⁴⁹ Żeby nie sprawiać wrażenia, że morzu oddaje się cześć.

¹⁵⁰ Z podobnych jak wyżej względów.

¹⁵¹ Żeby nie być posądzonym o zbieranie krwi do celów bałchowalczwych.

¹⁵² Hebr. *uga* oprócz podstawowego znaczenia jakim jest 'ciasto', może oznaczać także 'wgłębienie', 'jama', 'dziura', por. Jastrow, 1982: 1047. Według innej wersji tekstu Miszny *ugan* lub *agan* - dosł. 'misa', 'basen', por. Albeck, 2008: V 122. Inni wyjaśniają, że chodzi tu o *ogel*- dosł. 'staw', 'zbiornik', por. Cohen, 2022: III 132.

¹⁵³ Krwi spływającej do zagłębienia (lub naczynia) z wodą nie postrzega się jako możliwej do (użytku bałchowalczwego) idolatrii.

¹⁵⁴ Krew spływająca po pokładzie statku do morza (po bokach, a nie w środku naczyń) postrzega się jak element mycia pokładu.

¹⁵⁵ Krew spływająca do pustego wgłębienia, dołu czy naczynia może być podejrzewana o wykorzystanie do idolatrii.

¹⁵⁶ Hebr. *guma*- dosł. 'dziura', 'wgłębienie', por. Jastrow, 1982: 223.

żeby do niego spływała¹⁵⁷. Nie może [jednak w żadnym wypadku] postąpić tak¹⁵⁸ na ulicy¹⁵⁹, żeby w ten sposób nie naśladować heretyków¹⁶⁰". (2,9)

2.3.10. Ważność lub nieważność zarżnięcia zwierzęcia poza dziedzińcem świątynnym

Ta lekcja poucza, że jeśli ktoś zarżnął zwierzę w celu konsumpcji (poza dziedzińcem świątynnym) pod nazwą jednego ze zwierząt ofiarnych, które składa się przez ślubowanie albo jako ofiarę dobrowolną, np. powiedział, że zarżyna zwierzę jako ofiarę całopalną albo ofiarę pojednania, to jego zarżnięcie jest nieważne. W zasadzie to nie jest nieważne, ponieważ zwierzę nie zostało poświęcone dla Świątyni, a jedynie zarżnięte pod nazwą ofiary, co nie nadało temu świętości. Istnieje jednak obawa, że zarzynający w momencie zarzynania uświęcił to zwierzę pod nazwą ofiary. Wolno spożywać jako rzeczy święte zwierzęta zarżnięte na ofiarę poza dziedzińcem świątynnym. Mędrcy jednak uznali takie zarżnięcie za nieważne. W przypadku ofiar których nie składa się przez ślubowanie albo jako ofiara dobrowolna nie ma obawy, że ktoś może posądzić zarzynającego zwierzę, że je uświęcił podczas zarzynania. Dlatego też Mędrcy uznali takie zarzynanie za ważne:

„Jeśli ktoś zarżnął¹⁶¹ pod nazwą ofiary całopalnej¹⁶² albo pod nazwą ofiar krwawych¹⁶³ albo pod nazwą ofiary przebłągalnej za niepewną winę¹⁶⁴, albo pod nazwą ofiary paschalnej¹⁶⁵, albo pod nazwą ofiary dziękczynnej¹⁶⁶, to jego zarżnięcie jest nieważne¹⁶⁷. Rabi Szimon zaś uznaje to za ważne¹⁶⁸. Jeśli dwóch trzymało za nóż i zarżynało¹⁶⁹, jeden ze względu na jedną

¹⁵⁷ Krew nie powinna spływać prosto do wgłębienia, ale przez prowadzący do niego rowek.

¹⁵⁸ Jak postępuje z krwią w domu.

¹⁵⁹ Hebr. szuk- dosł. ‘targowisko’, ‘obszar’ oznacza tu dowolne miejsce publiczne.

¹⁶⁰ Którzy w miejscu publicznym spuszczały krew do dołka. Mowa tu o bałwochwalcach, których w oryginale nazwano minim. Termin ten oznaczający w Misznie heretyków, odszczepieńców wyjaśniono w Rosz Hasz 2,1.

¹⁶¹ Zwierzę przeznaczone do konsumpcji (chulin).

¹⁶² Ponieważ te ofiary składa się przez ślubowanie lub jako ofiary dobrowolne, powstała obawa, że ktoś mógł pomyśleć, że zarzynający uświęcił je w momencie zarzynania pod nazwą ofiary i że zarżyna zwierzę ofiarne poświęcone Świątyni poza dziedzińcem świątynnym, jak to już wyżej wyjaśniono.

¹⁶³ Hebr. zewachim. Według wersji Miszny Kaufmann i Parma: szelamim- ‘ofiary pojednania’, por. Cohen, 2022: III 133. Stąd też jedni tłumaczą jako ‘ofiary krwawe’, inni jako ‘ofiary pojednania’, por. Danby, 2016: 517; Kehati, 1994: 29.

¹⁶⁴ Hebr. aszam taluj - dosł. ‘wina zawieszona’, jeśli ktoś miał wątpliwość czy dopuścił się grzechu zasługującego na karę wyćpienia karet i czy ponosi za to winę, por. Kpl 5,17-18; Zew 5,5, Ker 4,1.

¹⁶⁵ Hebr. pesach. Ofiarę paschalną wolno było wydzielić w dowolnym czasie i ofiarować we właściwym terminie. Powstała obawa, że zarzynający uświęcił zwierzę i składa teraz ofiarę paschalną.

¹⁶⁶ Hebr. toda - ofiara dziękczynna jako szczególny rodzaj ofiary pojednania.

¹⁶⁷ Jak to wyżej wyjaśniono.

¹⁶⁸ Zdaniem rabiego Szimona nie ma tu obawy o uświęcenie i ofiarowanie, gdyż powszechnie wiadomo, że nikt nie zarżyna i nie składa ofiary dobrowolnej poza dziedzińcem świątynnym, por. Men 12,3.

¹⁶⁹ Por. Chul 2,8.

z tych wszystkich [rzeczy]¹⁷⁰, a drugi ze względu na rzecz dozwoloną¹⁷¹, to ich zarzynanie jest nieważne¹⁷². Jeśli ktoś zarznął¹⁷³ jako ofiarę przebłągalną za grzech albo jako ofiarę przebłągalną za pewną winę¹⁷⁴, albo jako ofiarę z pierworodnych¹⁷⁵, albo jako dziesięcinę¹⁷⁶, albo jako zamiennik¹⁷⁷ ofiary, to jego zarznięcie jest ważne¹⁷⁸. Taka jest zasada: Cokolwiek¹⁷⁹ można ślubować albo złożyć jako ofiarę dobrowolną i zostało zarznięte¹⁸⁰ pod tą nazwą, jest nieważne¹⁸¹; ale jeśli czegokolwiek nie można ślubować albo złożyć jako ofiarę dobrowolną i zostało zarznięte pod tą nazwą, to jest ważne¹⁸²”. (2,10)

2.4. Okaleczenia powodujące trefność zwierzęcia

2.4.1. Osiemnaście rodzajów okaleczeń powodujących trefność zwierzęcia

Tora mówi: ‘Mięsa [zwierząt] rozszarpanych w polu nie będziecie spożywać, ale wyrzucicie je psom’ (Wj 22,30). Pięć pierwszych lekcji tego rozdziału określa okaleczenia i rany z których jedno powodują uznanie okaleczonego zwierzęcia lub ptaka jako trefne, a inne tego nie sprawiają. Wszystkie kategorie trefności podane w tym rozdziale uznaje się jako pochodzące od Mojżesza, z prawa przekazanego mu na Synaju. Ta lekcja wymienia osiemnaście rodzajów okaleczeń powodujących trefność zwierzęcia:

¹⁷⁰ Jeden z zarzynających miał na myśli inną ofiarę spośród wyżej wymienionych.

¹⁷¹ Drugi miał na myśli właściwą intencję.

¹⁷² Gdyż mogłoby sugerować, że wolno spożywać zwierzęta poświęcone Świątyni, a zarznięte poza nią.

¹⁷³ Zwierzę w celach konsumpcji poza dziedzińcem świątynnym.

¹⁷⁴ Hebr. aszam wadaj określane także jako ‘wina bezwarunkowa’, np. aszam gzelot- ‘ofiara przebłągalna za grabież’, aszam meilot- ‘ofiara przebłągalna za winę z powodu zbezczeszczenia’, co wyjaśniono w Zew 5,5; por. także Kpł 5,15; 6,6; 14,12, 19,20 nn; Lb 6,12.

¹⁷⁵ W oryginalnym tekście bechor (l. poj. por. Wj 13,13; 34,20; Lb 18, 15-18, Chul 4,2; 10,2-3.

¹⁷⁶ Jako dziesięcinę z bydła, por. Kpł 27,32; Chul 1,7; 10,2.

¹⁷⁷ Hebr. temura. Temu zagadnieniu Miszna poświęca odrębny traktat pod tym właśnie tytułem w tym porządku Kodasim, por. także Kpł 27,9-10, Zew 8,1.

¹⁷⁸ Nie ma obawy o uświęcenie ofiary podczas zarzynania.

¹⁷⁹ Mowa tu o złożeniu ofiary.

¹⁸⁰ Mowa tu o zwierzęciu przeznaczonym do zwykłej konsumpcji (chulin) zarzniętym poza dziedzińcem świątynnym.

¹⁸¹ Zarznięcie jest nieważne.

¹⁸² Takie zarznięcie jest ważne.

„Te uważa się za trefne¹⁸³ spośród bydła¹⁸⁴: jeśli przedziurawiona jest gardziel¹⁸⁵ albo przerwana tchawica¹⁸⁶, albo przedziurawiona opona mózgowa¹⁸⁷, albo serce przebite aż do komory¹⁸⁸, albo złamany kręgosłup i przerwany jego rdzeń¹⁸⁹, albo zniszczona wątroba tak, że nic z niej nie zostało¹⁹⁰, albo przedziurawione płuco lub jego brak¹⁹¹. (Rabi Szimon mówi: Tylko jeśli przedziurawione są oskrzela¹⁹²); jeśli przedziurawiony jest trawieniec¹⁹³, albo przedziurawiony jest woreczek żółciowy¹⁹⁴, albo nastąpiła perforacja jelit; albo przedziurawiony jest wewnętrzny żołądek¹⁹⁵ albo rozerwana jest większość jego zewnętrznej [powłoki]¹⁹⁶. (Rabi Jehuda mówi: *Tefach* w przypadku dużego bydła, a większa jego część

¹⁸³ Hebr. trefa oznacza mięso zwierząt dozwolonych (czystych), które nie nadają się do spożycia wskutek okaleczenia lub rozszarpania zwierzęcia. W Misznie występuje zwykle w znaczeniu: a) mięso zwierząt okaleczonych tak, że nie mogłyby przeżyć dwunastu miesięcy albo takich, które doznały jakiegoś uszczerbku lub nabyły wadę powodującą ich nienormalny wygląd; b) mięso zwierząt zarżniętych w uznany sposób, ale nie do końca profesjonalnie w odróżnieniu od newela (padlina), por. Chul 1,1.

¹⁸⁴ W tekście oryginalnym *babehema*, co w głównej mierze odnosi się tu do przeżuwaczy.

¹⁸⁵ Hebr. weszet, por. Jastrow, 1982: 376; Nid 23b. gardziel ma czerwoną skórę na zewnątrz i białą od wewnątrz. Mowa tu o przedziurawieniu obu.

¹⁸⁶ Hebr. gargetet. Jeśli większa część tchawicy jest rozerwana na szerokości, to zwierzę uznaje się za trefne.

¹⁸⁷ Hebr. *krum moach*, por. Jastrow, 1982: 1414. W organizmie zwierząt podobnie do ludzi, mózg jest chroniony przed urazami mechanicznymi przez opony mózgowo-rdzeniowe (opona twarda, opona pajęczka i opona miękka), między którymi znajduje się płyn mózgowo-rdzeniowy pełniący funkcje amortyzacyjne. Przypominają wyglądem cienkie błony zbudowane z tkanki łącznej. Komentarze do tej miszny wyróżniają dwie opony: górną (do opony twardej przyrośnięta jest zwykle opona pojęcza) oraz dolną (opona miękka zrośnięta bezpośrednio z mózgiem i rdzeniem kręgowym). Przedziurawienie tej opony mózgowej powoduje uznanie zwierzęcia za trefne, przedziurawienie wyższych błon nie sprawia tego.

¹⁸⁸ Uszkodzenie którejkolwiek komory serca sprawia, że zwierzę uznaje się za trefne. Pozostawienie nienaruszonej komory nie powoduje tego.

¹⁸⁹ Jeśli jednak rdzeń kręgowy nie jest przerwany na całej jego grubości, to zwierzę uznaje się za zdadne (koszerne), por. następną misznę.

¹⁹⁰ Gemara wyjaśnia, że pozostawienie wątroby wielkości oliwki lub większej powoduje zdadność (koszerność) zwierzęcia.

¹⁹¹ Komentarze wyjaśniają, że płuco ma dwie cienkie błony, jeśli zostały obie przebite, to zwierzę uznaje się za trefne.

¹⁹² Hebr. *beit hasimponot* tłumaczone jest zwykle jako ‘oskrzela’, ale też jako ‘główne arterie płucne’.

¹⁹³ Hebr. kewa - ‘trawieniec’, ostatni żołądek u przeżuwaczy, por. Jastrow, 1982: 1307. Żołądek przeżuwaczy składa się zwykle z czterech komór. Pierwsze trzy (1) żwacz, 2) czepiec i 3) księgi) tworzą tzw. przedżołądek. Ostatnim żołądkiem jest 4) trawieniec, nazywany też żołądkiem właściwym. Mowa tu o przedziurawieniu ostatniego żołądka (właściwego), jeśli zarżnięcie tylko w minimalny sposób uszkodziło ostatnią komorę, to zwierzę należy uznać za trefne.

¹⁹⁴ Hebr. mara, por. Jastrow, 1982: 838. Mowa tu o przedziurawieniu woreczka żółciowego po stornie, która nie przylega do wątroby.

¹⁹⁵ Hebr. *keres (kares)* Jastrow, 1982: 672 tłumaczy jako ‘żołądek przeżuwaczy’, ‘trawieniec’. Złożenie *hakeres hapnimit* wyjaśnia, że cały trawieniec nazywany jest ‘wewnętrznym żołądkiem’, a zewnętrzny żołądek to mięśnie, które zajmują większą część żołądka. Według innej opinii wewnętrzny żołądek to część żołądka długości jednej miary *tefach*, która łączy się z gardzielią, por. Jastrow, tamże.

¹⁹⁶ Chodzi tu zapewne o wspomniany wyżej przedżołądek (obejmujący żwacz, czepiec i księgi, który został nazwany żołądkiem zewnętrznym w odróżnieniu od trawieńca nazywanego tu żołądkiem wewnętrznym.

w przypadku małego bydła¹⁹⁷); albo jeśli przedziurawione są po zewnętrznej stronie księgi¹⁹⁸ lub czepiec¹⁹⁹; albo jeśli [zwierzę] spadło z dachu²⁰⁰; albo ma połamane większość jego żeber²⁰¹; albo zostało rozszarpane przez wilka. (Rabi Jehuda mówi²⁰²: Małe bydło²⁰³- jeśli zostało rozszarpane przez wilka; duże bydło²⁰⁴- jeśli zostało rozszarpane przez lwa; małe ptaki²⁰⁵- jeśli zostały rozszarpane przez jastrzębia; duże ptaki²⁰⁶ jeśli zostały rozszarpane przez [inne] duże ptaki²⁰⁷). Taka jest zasada: Jeśli nie mogłoby żyć²⁰⁸ w takim stanie, to jest trefne²⁰⁹. (3,1)

2.4.2. Okaleczenia, które nie powodują trefności zwierzęcia

Ta lekcja wymienia okaleczenia i rany, które nie powodują niezdatności zwierząt, nie uznaje się ich za trefne, a ich mięso nadaje się do spożycia:

„A te²¹⁰ uważa się [wciąż] za zdatne²¹¹ wśród bydła: jeśli tchawica jest przedziurawiona albo rozcięta²¹² (Jak duży może być ubytek?²¹³ Rabban Szimon ben Gamliel mówi: Do wielkości italskiego *isara*²¹⁴); jeśli uszkodzona jest czaszka²¹⁵, ale opona mózgowa nie została przedziurawiona²¹⁶; jeśli jest rana serca, ale nie nazbyt głęboka, żeby sięgnąć jego komory;

¹⁹⁷ Według rabiego Jehudy w przypadku dużego bydła (krowy, woły) rana nie może być mniejsza niż tefach (szerokość czterech palców dłoni, por. Marcinkowski, 2013: 324), żeby uznać zwierzę za trefne, a w przypadku małego bydła (owce, kozy), którego tzw. ‘żołądek zewnętrzny’ jest mniejszy od jednej miary tefach, musi być rozcięta większa jego część, żeby uznać zwierzę za trefne.

¹⁹⁸ Hebr. *hemses* lub *masas* - trzeci żołądek przeżuwaczy (Danby, 2016: 517- ‘omasum’), nazywany ‘księgami’. Jastrow, 1982: 356 nazywa pierwszym żołądkiem przeżuwaczy.

¹⁹⁹ Hebr. *beit hakosot* Jastrow, 1982: 623 nazywa drugim żołądkiem przeżuwaczy, co potwierdza Danby, 2016: 517, a Kehati, 1994: 35 i Cohen, 2022: III 135 nazywają ‘reficulum’, po polsku ‘czepiec’.

²⁰⁰ I natychmiast zostało zarżnięte. Uważa się je za trefne, gdyż upadek z dachu mógł zdruzgotać jego członki. Jeśli zaś po upadku zwierzę było jeszcze w stanie się podnieść i przejść, to uważa się je za koszerne.

²⁰¹ Jeśli z dwudziestu dwóch żeber zwierzęcia złamało się dwanaście żeber, to zwierzę uznaje się za trefne.

²⁰² Rabi Jehuda precyzuje opinię Pierwszego Tannaity.

²⁰³ Np. owce lub kozy.

²⁰⁴ Np. woły lub krowy.

²⁰⁵ Np. gołębie.

²⁰⁶ Np. kury lub gęsi.

²⁰⁷ Hebr. *gas*- dosł. ‘gruby’, ‘duży’, niektórzy tłumaczą jako ‘dziki’ (ptak).

²⁰⁸ Przeżył w takim stanie dwunastu miesięcy, na co wskazano już wyżej.

²⁰⁹ Komentarze talmudyczne dodają jeszcze siedem okaleczeń zwierząt domowych, które czynią je trefne.

²¹⁰ Poniżej wymienione okaleczenia nie powodują niezdatności zwierząt, których nie uważa się za trefne.

²¹¹ Hebr. *kszerot*- dosł. ‘koszerne’.

²¹² Rozcięta wzdłuż. Niektórzy dodają, że na całej długości, por. Albeck, 2008: V 124.

²¹³ Żeby można było uznać zwierzę za zdatne.

²¹⁴ Jeśli rana jest mniejsza od italskiego *isara*, to zwierzę uważa się za zdatne; jeśli rana ma wielkość powyższej monety lub jest większa, to zwierzę uznaje się za trefne. Por. tabelę Ważniejsze monety, wagi i miary, Marcinkowski, 2013: 323.

²¹⁵ Hebr. *gulgolet*.

²¹⁶ Zwierzę uznaje się za zdatne (koszerne). Niektóre komentarze dodają, że zwierzę uważa się za trefne, jeśli powstała dziura w czaszce wielkości monety sela przy zachowaniu w całości opon mózgowych. Por. wyżej wskazaną tabelę.

jeśli złamany jest kręgosłup, ale jego rdzeń nie został przerwany; jeśli jest zniszczona wątroba, ale zostało z niej [coś] wielkości oliwki²¹⁷; jeśli przebicie [żołądka²¹⁸ wcisnęło część] ksiąg²¹⁹ w czepiec²²⁰; jeśli jest brak śledziony albo nerek albo żuchwy, albo macicy, albo jeśli zapadły się płuca z powodu nieba²²¹. Obdarte [ze skóry]²²² rabi Meir uznaje za zdadne, Mędrzy zaś uważają za trefne²²³”. (3,2)

2.4.3. Jedne okaleczenia powodują trefność, inne się do tego nie przyczyniają

Ta miszna w kontekście uznania za trefne lub zdadne zajmuje się ranami i okaleczeniami ptaków, wymienia te, które powodują uznanie okaleczonych ptaków za trefne i te, które się do tego nie przyczyniają:

„Te są trefne pośród ptaków: jeśli przedziurawiona jest gardziel albo naderwana tchawica²²⁴; albo jeśli łasica zaatakowała²²⁵ w głowę w miejscu, które czyni tego²²⁶ trefnym²²⁷; albo jeśli jest przedziurawiony żołądek²²⁸ albo jelita cienkie²²⁹. Jeśli wpadł²³⁰ w ogień i przypaliły się jego wnętrzności²³¹: jeśli zzieleniały, to jest trefne, a jeśli [pozostały] czerwone²³², to jest zdadne. Jeśli ktoś nim szarpał²³³ albo ciskał²³⁴ nim o mur, albo jeśli stratowało²³⁵ go bydło,

²¹⁷ Według innej wersji Miszny ‘nic z niej nie zostało’ (Kaufmann, Parma).

²¹⁸ Mowa tu o żołądku przeżuwaczy, por. poprzednią lekcję.

²¹⁹ Hebr. *hemses* lub *masas*, wyjaśnione w poprzedniej misznie.

²²⁰ Hebr. *beit kosot*, wyjaśnione w poprzedniej lekcji.

²²¹ Jeśli płuca zwierzęcia skurczyły się ze strachu spowodowanego przez grzmot i błyskawice (z powodu nieba), to zwierzę jest zdadne. Jeśli jednak przyczynił się do tego człowiek albo dzikie zwierzę, np. lew (nie z powodu nieba), to zwierzę uważa się za trefne. Kodeks Miszny Kaufmann i Parma dodają w tym miejscu *kszera*- ‘jest zdadne’.

²²² Zwierzę obdarte ze skóry poprzez zadaną ranę lub w wyniku pracy.

²²³ Halacha podziela opinię Mędrców.

²²⁴ Co wyjaśniono w Chul 3,1.

²²⁵ Hebr. *hikta* lub *hikata* - dosł. ‘uderzyła’. Mowa tu o zaatakowaniu ptaka. Niektórzy komentatorzy odnoszą to do przyciśnięcia zaatakowanego ptaka i łączą tę czynność z rdzeniem hebrajskim *dalet-resz-samech* oznaczającym ‘stratować’, ale też ‘szarpać’, który wystąpi dalej w tej misznie, gdzie jest mowa o szarpaniu lub o stratowaniu ptaka przez człowieka.

²²⁶ Ptaka.

²²⁷ Mowa tu o przedziurawieniu opony mózgowej, por. poprzednią misznę.

²²⁸ Hebr. *kurkewan* lub *korkewan* Jastrow, 1982: 1344 tłumaczy jako ‘cienki żołądek ptaków’ lub ‘wole’. Podobnie też jest w przekładach: Danby, 2016: 518 tłumaczy ‘stomach’, Jordan Rosenblum [w] Cohen: 2022 III 136 i Neusner 1988: 771: ‘gizzard’, a Kehati, 1994: 38: ‘craw’.

²²⁹ Por. Chul 3,1.

²³⁰ Ptak.

²³¹ Por. Lm 1,20.

²³² Por. Hi 16,16.

²³³ Hebr. *daras* – dosł. ‘rozstratował’, ‘rozszarpał’, ‘nadepnął’, por. wyjaśnienia wyżej.

²³⁴ Hebr. *taraf*- dosł. ‘rozszarpał’, ‘rozdarł’.

²³⁵ W tekście oryginalnym występuje rdzeń hebrajski *resz-cadi-cadi* oznaczający też ‘roztrzaskać’, ‘naciskać’, ‘przygniść’.

a²³⁶ on się jeszcze trzepotał i przeżył jedną dobę²³⁷ i [dopiero wtedy] został²³⁸ zarżnięty²³⁹, to jest zdatny”. (3,3)

2.4.4. Okaleczenia, które nie przyczyniają się do uznania ptaków za trefne

Poniższa lekcja podaje przykłady okaleczeń, które nie przyczyniają się do uznania ptaków za trefne. Wyjątek stanowi ostatni przykład:

„A te [uważa się za wciąż] zdatne pośród ptaków: jeśli tchawica jest przedziurawiona albo nacięta²⁴⁰; jeśli łasica zaatakowała w głowę w miejscu, które nie czyni tego trefnym²⁴¹; jeśli przedziurawione jest wole. (Rabi²⁴² mówi: Nawet jeśli go brak²⁴³); jeśli wyszły jego wnętrzności, ale nie są przedziurawione²⁴⁴; jeśli złamane są jego skrzydła²⁴⁵; jeśli złamane są jego nogi²⁴⁶; albo jeśli oskubane są [pióra] jego skrzydeł²⁴⁷. Rabi Jehuda mówi: Jeśli pozbawiony jest piór²⁴⁸, to jest trefny²⁴⁹. (3,4)

2.4.5. Choroby zwierząt lub ptaków, które nie powodują niezdatności ich mięsa do spożycia

Poniższa lekcja wymienia choroby zwierząt lub ptaków, które nie powodują niezdatności ich mięsa do spożycia (*trefa*):

„Jeśli cierpiało na zastój krwi, albo jeśli było niedotlenione, albo jeśli było wyziębione²⁵⁰, albo jeśli zjadło oleander²⁵¹, albo jeśli zjadło kurze odchody²⁵², albo jeśli piło brudną wodę,

²³⁶ Kodeks Kaufmanna i Parma ma tu ‘jeśli’.

²³⁷ W tekście oryginalnym występuje zwrot *meet leet* - dosł. ‘od czasu do czasu’, który oznacza w tekstach Miszny ‘dobę’.

²³⁸ W tekście oryginalnym ‘zarżnął go’.

²³⁹ W tekście oryginalnym występuje tu gra słów: *szahata... szechatah* - dosł. ‘przeżyła... zarżnął ją’. Rodzaj żeński podyktowany jest odniesieniem do wyrazu *trefa*, l. mn. *trefot* - dosł. ‘trefne’.

²⁴⁰ Co wyjaśniono w Chul 3,2.

²⁴¹ Jeśli opona mózgową nie została przedziurawiona; por. poprzednią misznę.

²⁴² Samo ‘Rabi’ pisane z wielkiej litery oznacza rabiego Jehudę Hanasi.

²⁴³ To i tak jest zdatne według rabiego Jehudy Hanasi.

²⁴⁴ Jeśli wtedy zarżnięto tego ptaka, to jego mięso jest zdatne do konsumpcji (koszerne).

²⁴⁵ Połamane kości skrzydeł nie stanowią przeszkody w uznaniu zdatności do spożycia (koszerności) mięsa tego ptaka.

²⁴⁶ Wyjaśniono Chul 4,6.

²⁴⁷ Niektórzy odnoszą to do wszystkich piór ptaka. We wszystkich powyższych przypadkach mięso ich ofiar jest zdatne do spożycia.

²⁴⁸ Jak zwierzę obdarte ze skóry, które rabi Meir uznaje za zdatne, a Mędrcy za trefne, por. Chul 3,2.

²⁴⁹ Halacha nie podziela opinii rabiego Jehudy.

²⁵⁰ Hebr. *mecunenet*. Kodeks Kaufmanna i Parma opuszczają ten termin.

²⁵¹ Którego liście są zabójcze dla zwierząt.

²⁵² Które są szkodliwe dla zwierząt.

to jest zdatne²⁵³. Jeśli [jednak] zjadło truciznę²⁵⁴, albo jeśli ukąsił je wąż, to nie jest zabronione jako trefne, ale jest zabronione jako zagrażające życiu²⁵⁵". (3,5)

2.5. Zarzynanie ciężarnej samicy

2.5.1. Zarznięcie krowy uzdatnia do spożycia znajdujący się w niej płód

Zgodnie z wykładnią halachy cielę znalezione w łonie zarzniętej krowy można spożywać bez konieczności zarzynania go, ponieważ zarznięcie krowy uzdatniło do spożycia znajdujący się w niej płód, por. Chul 4,5. Ta lekcja zajmuje się zdatnością do spożycia płodu i jego matki:

„Jeśli krowa ciężko pracowała²⁵⁶ i płód wystawił przednią nogą i schował ją²⁵⁷, to jest dozwolony do spożycia²⁵⁸. Jeśli wystawił głowę, to nawet jeśli ją schował²⁵⁹, uznaje się go za [całkowicie] urodzonego²⁶⁰. Jeśli odcięto coś z płodu, gdy znajdował się jeszcze w łonie [matki]²⁶¹, to jest dozwolony do konsumpcji²⁶². Jeśli [jednak] odcięto coś ze śledziony lub z nerek [matki]²⁶³, to jest zabronione do konsumpcji²⁶⁴. Taka jest zasada: To, co jest²⁶⁵ z jej ciała, jest zabronione²⁶⁶, a co nie jest z jej ciała²⁶⁷, jest dozwolone²⁶⁸". (4,1)

²⁵³ Jeśli zwierzę niebezpiecznie chore zostało w odpowiedniej chwili zarznięte, por. Chul 2,6.

²⁵⁴ Niebezpieczną dla życia człowieka.

²⁵⁵ Jako mięso, którego spożycie zagraża życiu człowieka.

²⁵⁶ W tekście oryginalnym *mekasza leiled* - 'mająca ciężki poród'. Komentarze wskazują jednak, że chodzi tu o krowę ciężko pracującą, która była przeznaczona do zarznięcia.

²⁵⁷ Jeszcze przed zarznięciem krowy.

²⁵⁸ Całe cielę jest dozwolone do spożycia, gdyż zarznięcie krowy uzdatniło je do konsumpcji, por. Chul 4,5. Kodeks Kaufmanna i Parma opuszczają *laachila* - dosł. 'do spożycia.

²⁵⁹ Zanim zarznięto krowę.

²⁶⁰ Uznaje się za całkowicie urodzone, znalezione w łonie matki, a jej zarznięcie nie uzdatnia nowo narodzonego do konsumpcji. Jeśli znaleziono nieżywe, to uznaje się za padlinę (*newela*).

²⁶¹ W tekście oryginalnym 'w jej łonie'.

²⁶² Jeśli ktoś włożył rękę do łona matki i odciął część płodu, który pozostał w krowie i dopiero potem ją zarznął, to zarówno ta pozostawiona w łonie matki część jak i cały płód nadaje się do spożycia. Pozostawionej części płodu w łonie matki nie uważa się jako zabronioną do konsumpcji kończynę odciętą żywemu zwierzęciu (*ewer min hachajf*).

²⁶³ Krowy.

²⁶⁴ Jeśli odcięto coś z krowy przed jej zarznięciem i pozostawiono to w niej, to traktuje się to jak kończynę odciętą żywemu zwierzęciu (*ewer min hachajf*) i nie wolno tego spożywać.

²⁶⁵ Odcięte z krowy.

²⁶⁶ Jest postrzegane jak zabroniona do konsumpcji kończyzna żywego zwierzęcia (*ewer min hachajf*).

²⁶⁷ Ale pochodzi z płodu.

²⁶⁸ Nie postrzega się tego jako *ewer min hachajf*, jest zatem dozwolone do konsumpcji.

2.5.2. Prawo dotyczące płodu znalezionej w łonie matki po jej zarznięciu

Ta miszna zajmuje się prawem dotyczącym płodu, znalezionej w łonie jego matki po jej zarznięciu:

„Jeśli [ktoś] zarznął samicę i znalazł w niej ośmiomiesięczne²⁶⁹ [młode], żywe lub martwe, albo martwe [młode] dziewięciomiesięczne²⁷⁰, to powinien je rozciąć²⁷¹ i spuścić jego krew²⁷². Jeśli znalazł żywe [młode] dziewięciomiesięczne²⁷³, to wymaga zarznięcia²⁷⁴, a [zarzynający] ponosi odpowiedzialność z powodu [zarznięcia] go i jego matki²⁷⁵. To są słowa rabiego Meira²⁷⁶. Mędrcy zaś mówią: Zarznięcie jego matki oczyszcza je²⁷⁷. Rabi Szimon Szezuri mówi: Nawet gdyby miało osiem²⁷⁸ lat i orało w polu, to i tak zarznięcie jego matki oczyszcza je²⁷⁹. Jeśli ją²⁸⁰ rozciął²⁸¹ i znalazł w niej żywe ośmiomiesięczne²⁸², to wymaga zarznięcia²⁸³, ponieważ jego matka nie była zarznięta”. (4,5)

2.6. Zakaz zarzynania udomowionych zwierząt i ich potomstwa tego samego dnia

Poniższa lekcja wyjaśnia prawo Tory (Kpł 22,28) dotyczące zakazu zarzynania tego samego dnia samicy i jej młodego:

²⁶⁹ W tekście oryginalnym *ben szmone* bez dodania *chodaszim*- ‘miesiący’, ale w kontekście płodu wiadomo, że nie chodzi tu o lata.

²⁷⁰ W tekście oryginalnym *ben tisz 'a*, por. wyjaśnienia wyżej.

²⁷¹ Młode nadaje się do spożycia bez zarzynania go, gdyż postrzega się je jak część organizmu matki, która została zarznięta. Ponadto żywe ośmiomiesięczne nie kwalifikuje się do zarznięcia, gdyż jest postrzegane jak martwe, por. poprzednią misnę.

²⁷² Ponieważ krew jest zabroniona do spożycia, por. Pwt 12,23-25.

²⁷³ W tekście oryginalnym *ben tisz 'a*, por. wyjaśnienia wyżej. Jego mięso nie nadaje się do spożycia po zarznięciu matki.

²⁷⁴ Zarznięcia wymaga młode.

²⁷⁵ Jeśli uśmiercił matkę i jej młode tego samego dnia, to złamał zakaz Tory, por. Kpł 22,28; Chul 5,1 nn.

²⁷⁶ Rabi Meir utrzymuje, że płód po osiągnięciu wymaganego terminu jego rozwoju w łonie matki staje się samodzielnym zwierzęciem, dlatego jego mięso jest zabronione po zarznięciu jego matki.

²⁷⁷ Także dziewięciomiesięczne. Jego mięso nadaje się do spożycia bez konieczności zarzynania go. Zdaniem Mędrców do samodzielności młodego konieczne jest spełnienie dwóch warunków: 1) pełna ciąża, 2) urodzenie. W tym przypadku drugi warunek nie został spełniony, młode nie zostało urodzone, dlatego zarznięcie jego matki oczyszcza je. Jeśli jednak młode stoi samodzielnie i chodzi na swych nogach, to w świetle prawa rabinicznego wymaga zarznięcia.

²⁷⁸ Kodeks Kaufmanna i Parma podają ‘pięć lat’.

²⁷⁹ Jego mięso nadaje się do spożycia bez zarzynania. Halacha podziela jednak opinię Mędrców.

²⁸⁰ Krowę.

²⁸¹ A nie zarznął.

²⁸² Cielę.

²⁸³ Zgodnie z przyjętym rytuałem polegającym na przecięciu gardzieli i tchawicy.

„[Prawo ‘Nie będziesz tego samego dnia²⁸⁴ zarzynać] krowy albo owcy²⁸⁵ wraz z jej młodym²⁸⁶ obowiązuje zarówno w Kraju [Izraela] jak i poza Krajem²⁸⁷, tak w czasach Świątyni²⁸⁸ jak i po jej zniszczeniu²⁸⁹, odnosi się do rzeczy świeckich²⁹⁰, jak i do poświęconych²⁹¹ [Świątyni]. W jaki sposób? Jeśli ktoś zarznął samice²⁹² i jej młode, które nie były poświęcone Świątyni²⁹³ [i zrobił to] poza [dziedzińcem świątynnym], to są zdatne²⁹⁴, ale za drugie²⁹⁵ [spośród nich] otrzymuje czterdzieści razów. Jeśli to były zwierzęta poświęcone²⁹⁶ [Świątyni i zarznął je] poza [dziedzińcem świątynnym], to z powodu zarznięcia pierwszego podlega karze²⁹⁷ wytępienia *karet*²⁹⁸ i obydwa zwierzęta są niezdatne²⁹⁹ i za każde z nich trzymuje czterdzieści razów³⁰⁰. Jeśli to nie były zwierzęta poświęcone Świątyni³⁰¹ [i zarznął je] wewnątrz [dziedzińca świątynnego], to są niezdatne³⁰² i za drugie³⁰³ otrzymuje czterdzieści razów. Jeśli to były zwierzęta poświęcone [Świątyni i zarznął je³⁰⁴] wewnątrz [dziedzińca

²⁸⁴ Hebr. *bejom echad*- dosł. ‘w jednym dniu’.

²⁸⁵ W tekście oryginalnym *szor o se*- dosł. ‘wołu albo owcy’. Pomimo rodzaju męskiego (*szor*) zwykle ten zakaz odnosi się do samicy i jej młodego, które trzyma się jej i nie odstępuje od swej matki. Żeby rozwiać powstałą wątpliwość rozszerzono zakaz zabijania także na samca (ojca młodego zwierzęcia).

²⁸⁶ Hebr. *weet beno* – dosł. ‘i jego potomstwo’, ‘i jego syna’.

²⁸⁷ Ponieważ zakaz dotyczy osób a nie ziemi.

²⁸⁸ W czasach istnienia Świątyni.

²⁸⁹ W tekście oryginalnym *szelo bífne habajit* - ‘który nie jest w czasach Świątyni’. W innych miejscach Miszna mówi wyraźnie o zniszczeniu Świątyni, np. Taan 4,6; M Kat 3,6; Sot 9,12.15.

²⁹⁰ Hebr. *chulin*. Mowa tu o zwierzętach zarzynanych w celu konsumpcji.

²⁹¹ Hebr. *mukdaszim*. Mowa tu o zwierzętach ofiarnych, poświęconych Świątyni bez różnicy czy były spożywane, czy spalane.

²⁹² W tekście oryginalnym *oto weet beno*- dosł. ‘go i jego młode’, por. Kpł 22,28.

²⁹³ Hebr. *chulin*.

²⁹⁴ Hebr. *kszerim* - dosł. ‘koszerne’, ‘nadające się’, ‘zdatne’. Zarówno matka jak i jej młode nadają się do spożycia. Jednak ich mięsa – według niektórych komentarzy – nie wolno spożyć tego samego dnia, żeby nie złamać zakazu z powodu korzyści tego samego dnia.

²⁹⁵ Za zarznięcie drugiego z nich ten, kto to uczynił, otrzymuje karę chłosty czterdzieści razów (bez jednego) z powodu złamania omawianego tu zakazu. Miszna zagadnieniu chłosty poświęca traktat *Makot* (‘uderzenia’, ‘razy’). Por. także Marcinkowski 2020 b: 187-207.

²⁹⁶ Hebr. *mukdaszim*.

²⁹⁷ Z powodu zarznięcia zwierzęcia poświęconego Świątyni poza dziedzińcem świątynnym.

²⁹⁸ *Karet* – dosł. ‘wytępienie’, ‘odcięcie’. Kara boska oznaczająca zwykle wyłączenie ze wspólnoty (Wj 12,15), potem tylko życzenie, żeby Bóg zechciał pomścić grzech śmiertelny przestępcy jego wczesną śmiercią.

²⁹⁹ Z powodu zarznięcia zwierząt poświęconych Świątyni poza dziedzińcem świątynnym.

³⁰⁰ Za pierwsze z powodu zarznięcia zwierzęcia poświęconego Świątyni poza dziedzińcem świątynnym, jeśli był przed tym ostrzeżony, a za drugie z powodu złamania omawianego tu zakazu zabicia tego samego dnia matki i jej młodego. Zgodnie z Mak 3,15 skazany na karę chłosty zwolniony był z kary wytępienia *karet*.

³⁰¹ Hebr. *chulin*.

³⁰² Zabroniona jest z nich jakakolwiek korzyść, ponieważ zarznięte zostały na dziedzińcu świątynnym.

³⁰³ Za zarznięcie drugiego zwierzęcia ten, kto to uczynił, otrzymuje karę chłosty z powodu złamania omawianego tu zakazu. Nie podlega tej karze z powodu zarznięcia pierwszego zwierzęcia, gdyż to prawo nie dotyczy zarznięcia na terenie świątynnym tego, co nie było poświęconego Świątyni, por. Pwt 12,21. Według Mędrców dozwolone jest zarznięcie z dala od Świątyni, ale nie w jej pobliżu.

³⁰⁴ Matkę i jej młode.

świętynnego], to pierwsze jest zdadne³⁰⁵ i z jego powodu nie ma kary³⁰⁶, ale z powodu drugiego³⁰⁷ otrzymuje czterdzieści razy i to jest niezdatne³⁰⁸. (5,1)

Zakończenie

Z racji wymogów artykułu i obszerności materiału, jaki zawiera traktat Miszny *Chulin* ([*Rzeczy*] *świeckie*), wybrano tylko ważniejsze zagadnienia wiążące się bezpośrednio z tematyką zarzynania, dotyczące przedstawionego tu tematu, zilustrowane odpowiadającymi im przykładami z Miszny. Dla dopełnienia całości poniżej zaprezentowano bardziej szczegółowy wykaz zagadnień tego traktatu.

Przypomnijmy, że omówienie wskazanych na wstępie pięciu czynników (*szehija* – ‘pozostawienie’, *derasa* – ‘naciśnięcie’, *chalada* – ‘wetknięcie’, *hagrama* – ‘pochylenie noża’ lub ‘omsknięcie się noża’ i *ikur* – ‘wyszarpnięcie’) wpływających na nieprawidłowe przeprowadzenie rytuału zarzynania i dalszych reguł z tym związanych stanowi istotę pierwszych dwóch rozdziałów traktatu *Chulin*. Rozdział trzeci opiera się na wersecie Tory: ”Mięsa [zwierząt] rozszarpanych w polu nie będziecie spożywać, ale wyrzucicie je psom” (Wj 22,30). Pięć pierwszych lekcji tego rozdziału określa okaleczenia i rany, z których jedno powodują uznanie okaleczonego zwierzęcia lub ptaka jako trefne, a inne tego nie sprawiają. Wszystkie kategorie trefności podane w tym rozdziale uznaje się jako pochodzące od Mojżesza, z prawa przekazanego mu na Synaju. Rozdział czwarty rozważa prawo do znalezionej w ciele samicy potomstwa i możliwości spożywania go bez konieczności zarzynania płodu. Rozdział piąty zajmuje się wyjaśnianiem prawa dotyczącego zakazu zarzynania tego samego dnia samicy i jej potomstwa (Kpł 22,28). Rozdział szósty odnosi się do nakazu Tory nazywanego *kiszuj dam*: „Jeśli ktoś z Izraelitów lub obcych, mieszkających pośród was upoluje dzikie zwierzę lub ptaka, które wolno spożywać, to niech spuści jego krew i przykryje ją ziemią” (Kpł 17,13). Siódmy rozdział traktatu *Chulin* wyjaśnia prawo dotyczące zakazu spożywania przez Żydów nerwu kulszowego (*gid hanasze*) zwanego zwykle w polskich przekładach Biblii jako ścięgnostawu biodrowego. Ten zakaz wyprowadza się z opisu walki Jakuba z aniołem i ze zmianą imienia na Izrael (Rdz 32,25-33). Rozdział ósmy opiera swe rozważania na trzykrotnym upomnieniu Tory: „Nie będziesz gotować koźlęcia z mlekiem jego matki (Wj 23,19; 34,26; Pwt 14,21). Termin hebrajski *gedi* – ‘koźlę’ może obejmować młode kozy, ale tu też owcy lub krowy (Koehler, L., Baumgartner, W., 1985: 170). Gemara wyjaśnia, że pierwsze upomnienie odnosi się do gotowania, drugie do spożywania, a trzecie do jakiegokolwiek korzyści z tego. Wyjaśnia się tu skutki prawne

³⁰⁵ Pierwsza ofiara jest ważna.

³⁰⁶ Hebr. *ufatur*- dosł. ‘i jest zwolniony’. Zarzynający nie złamał zakazu.

³⁰⁷ Za zarżnięcie drugiego zwierzęcia zarzynający podlega karze chłosty z powodu złamania omawianego tu zakazu.

³⁰⁸ Ta ofiara jest niezdatna, ponieważ nie mogła być złożona w ofierze tego samego dnia z powodu złamania omawianego tu zakazu.

mieszania mięsa z mlekiem lub mięsa z serem, a także stawiania tych produktów na stole. Rozróżnia się tu dwa stoły: jeden, przy którym się je i drugi, na którym stawia się potrawy i produkty spożywcze. Rozdział dziewiąty kontynuuje zapoczątkowane pod koniec czwartego rozdziału wyjaśnianie zasad dotyczących nieczystości pożywienia oraz nieczystości padliny. Rozdział dziesiąty wyjaśnia nakaz Tory: „To stanowić będzie prawo kapłanów od ludu, od składających ofiary krwawe czy to z wołu, czy z owcy, dam kapłanowi łopatkę, obie szczęki i żołądek” (Pwt 18,3). Dlatego każdy, kto składał ofiary ze zwierząt, miał obowiązek dać kapłanowi wyżej wymienione części ofiary. Ten rozdział wyjaśnia zagadnienie należności kapłańskich nazwanych tu *matanot* – dosł. ‘podarunki’. Rozdział jedenasty zajmuje się prawem pierwocin ze strzyży (*reszit hazez*). Majmonides (*Hilchot Bikurim* 10,5) wyjaśnił to prawo mówiąc, że Bóg w darach ofiarnych (*terumot*) zapewnił kapłanom chleb i wino, a mięso przez ich udział w zwierzętach i w ofiarach krwawych składanych przez Izraelitów, ubranie zaś zapewniała im wełna ze strzyży (*reszit hazez*). Tora nie określa jej ilości, to zagadnienie precyzuje ten rozdział. Ostatni rozdział traktatu *Chulin* wyjaśnia prawo *sziluach haem* lub *sziluach haken*, czyli odpędzenia samicy z gniazda, które opiera się na słowach Tory: „Jeśli napotkasz przed sobą na drodze, na drzewie lub na ziemi ptasie gniazdo z pisklętami lub jajkami wysiadywanymi przez matkę, to nie weźmiesz matki razem z pisklętami, ale z pewnością odpędzisz matkę, a młode weźmiesz sobie, żeby ci się dobrze działo i abys długo żył” (Pwt 22,6-7).

Zarzynanie (*szechita*) zwierząt regulują w judaizmie określone przepisy prawne, których niezachowanie powoduje, że mięso nie nadaje się do spożycia. Współczesne zasady dotyczące uboju rytualnego zostały oparte na prawie, który zawiera traktat *Chulin*. Aby zarżnięcie było ważne, muszą być spełnione następujące warunki:

- 1) Zarżnięcie powinien wykonać *sochet* (rzezak), specjalnie przeszkolony w wykonywaniu uboju rytualnego zgodnie z halachą (prawem żydowskim). Powinien być pobożnym Żydem, który zna i stosuje przepisy dotyczące *szechity*.
- 2) Użycie odpowiedniego noża, nazywanego *chalaf*, który musi być idealnie ostry, gładki i pozbawiony wyszczerbień i nierówności, aby zapewnić szybkie i bezbolesne uśmiercenie zwierzęcia.
- 3) Jeden, szybki ruch nożem. *Szechita* polega na jednym precyzyjnym cięciu, które przecina tchawicę, przełyk oraz główne arterie krwionośne w szyi. Dzięki temu następuje szybkie wykrwawienie zwierzęcia, co minimalizuje cierpienie.
- 4) Zwierzę musi być zdrowe przed ubojem. Jeśli zwierzę wykazuje jakiegokolwiek oznaki choroby lub ma wady fizyczne (np. uszkodzenia organów), mięsa nie można uznać za koszerne.
- 5) Sprawdzenie narządów wewnętrznych po zarżnięciu. Po uboju *sochet* sprawdza narządy wewnętrzne, zwłaszcza płuca, aby upewnić się, że zwierzę było wolne od chorób. Jeśli cokolwiek było uszkodzone, mięso uznaje się za trefne (*trefa*), czyli nie nadające się do spożycia (niekoszerne).
- 6) Cięcie płynne, bez zatrzymywania noża (*szechija*) i bez nacisku (*derasa*) na szyję zwierzęcia.

Zasady ujęte w rytuale *szechity* mają na celu ograniczenie cierpienia zwierząt. Nie trzeba tu chyba dodawać, że wolno spożywać tylko zwierzęta uznane za koszerne (przeżuwacze parzystokopytne). Gdyby zarżnięto zwierzę niekoszerne z zachowaniem zasad *szechity*, to i tak mięso nie nadawałoby się do spożycia, ponieważ wciąż byłoby niekoszerne.

Literatura

- Albeck, Ch. 2008. *Szisz Sidre Miszna* (hebr. Sześć Porządków Miszny). Jeruzalaim (Jerozolima): The Bialik Institute Jerusalem and Dvir Publishing House.
- Cohen Sh., Goldenberg R., Lapin H. (red.) 2022. *The Oxford Annotated Mishnah. A New Translation of the Mishnah. With Introductions and Notes*, Oxford: Oxford University Press.
- Danby, H. 2016. *The Mishnah. Translated from the Hebrew with Introduction and Explanatory notes*, Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers Marketing, LLC.
- Jastrow, M. 1982. *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, New York: The Judaica Press.
- Kehati, P. 1994, vol. 1, 1995 vol. 2. *The Mishnah. A New Translation With a Commentary, Seder Kodashim*, Jerusalem: Maor Wallach Press.
- Kehati, P. 2003. *משניות מבוארות*, Jeruzalaim: Dfus Chemed.
- Koehler, L., Baumgartner, W. 1985. *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden: E. J. Brill.
- Marcinkowski, R. 2022. *Miszna: Nezikin (Szody)*, Wstęp, przekład z języka hebrajskiego i opracowanie, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2022, Wydawnictwo DiG – Edition La Rama.
- Marcinkowski, R. 2020 a. *The soul in Hebrew idioms and biblical sayings*, w: *The Soul in the Axiosphere from an Intercultural Perspective*, Volume One, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2020, s. 126-163.
- Marcinkowski, R. 2020 b. *Tannaickie rozważania wokół tematu biczowania i fałszywych świadków*, 'Studia Gdańskie', tom XLVII 2020, s. 187-207
- Marcinkowski, R. 2016. *Miszna: Naszim (Kobiety)*, Wstęp, przekład z języka hebrajskiego i opracowanie, Warszawa–Bellerive-sur-Allier: Wydawnictwo DiG – Edition La Rama.
- Marcinkowski, R. (red.) 2014. *Miszna: Moed (Święto)*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Marcinkowski, R. (red.) 2013, *Miszna: Zeraim (Nasiona)*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Marcinkowski, R. 2004. *Paradygmaty religijności w judaizmie rabinicznym. Miszna i inne teksty talmudyczne o szabacie, święcie, poświęceniu i powszedniości*, Kraków: Wydawnictwo Antykwa

Program komputerowy:

Hebrew Master Collection (Accordance 13).